

bral autor příčiny růstu sociální nespokojenosti na Slovensku, selskou válku z r. 1514 a hornický povstání z let 1525–1526.

Výklad epochy znovuupevnění feudalismu se soustřeďuje na objasnění přechodu k režijnímu hospodaření v zemědělské výrobě, utuzování nevolnických vztahů na venkově a posilování cechovníctví ve městech. Autor zachycuje postup Turků v Uhrách, jejich rozpad na tři politické celky a hodnotí důsledky turecké okupace větší části Uher pro utvářející se slovenský národ. Na pozadí kulturního vývoje rozebírá rozvoj slovenské národnosti a všechny její vnější projevy, včetně známých národnostních bojů ve městech (Krupina, Banská Bystrica). Dost místa věnoval autor vylíčení průběhu stavovských povstání uherské šlechty proti Habsburkům. Zdá se, že však poněkud přecenil jejich objektivní historický význam, zvláště pokud jde o odboj Bethlenův (str. 68).

V poslední části, týkající se let 1711–1848, zákonitě převažují pasáže zobrazující složitý proces slovenského národního obrození, narůstání hospodářských i společenských předpokladů pro rozvoj slovenské národní kultury i politického myšlení. Zde je přínos Pražákových Slovenských dějin v období feudalismu největší.

Skripta R. Pražáka *Slovenské dějiny v období feudalismu* jsou jako celek dobrou, přehledně uspořádanou a čtivě napsanou učebnicí, která pomůže přiblížit českým studentům základní specifika slovenského vývoje.

R. Fišer

Friedrich Walter, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. Aus dem Nachlass herausgegeben von Adam Wandruszka. Wien—Köln—Graz, Verlag Hermann Böhlau Nachf. 1972. 320 stran. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 59.

Profesor Friedrich Walter je širší veřejnosti znám jako historik, který se zabýval především vývojem novější správy v Rakousku. Věnoval svou pozornost zejména tereziánským reformám a byl editorem několika svazků rozsáhlé edice *Die österreichische Zentralverwaltung*, kterou dovedl až po vznik rakousko-uherského dualismu v roce 1867. V roce 1968 prof. Walter zemřel a z jeho pozůstalosti vydal syntezu rakouských ústavních a správních dějin prof. Adam Wandruszka, rukopis připravila do tisku a dílo opatřila rejstříkem a doplnila výběrovou bibliografií Anna Marie Drabková.

Rovněž v tomto kompendiu zůstal Walter věrný své širší specializaci a podává zde přehled ústavního vývoje Rakouska od počátku 16. stol. Staršímu vývoji, na rozdíl ode svých dřívějších učebnic tzv. říšských dějin nebo v novějším období ústavních a správních dějin, pozornost nevěnuje.

Vytvářením této vědní disciplíny, tj. původně tzv. říšských dějin, se Walter zabývá v první kapitole. Zde zdůrazňuje, že rakouské říšské dějiny jako dějiny vytváření státu a veřejného práva nevznikají koncem 19. stol., jak je někdy zdůrazňováno, ale již mnohem dříve, a sleduje zde vznik této disciplíny od počátku 17. stol., přes Stefana Püttera, jehož *Historische Entwicklung der heutigen Staatsverfassung des deutschen Reiches* (3 díly, Göttingen 1786, 3. vyd. 1793) označuje za první německé ústavní dějiny, až po Georga Waitze (1813–1886), v jehož díle je možno spatřit již německé ústavní dějiny nezávislé na právních dějinách. Vlastní disciplína však byla až důsledkem zákona č. 68/1893 ř. z., podle něhož bylo v rámci nového studijního řádu pro právnické fakulty jejich posluchačům stanoveno navštěvovat přednášky o „rakouských říšských dějinách“ a podobit se z tohoto předmětu zkoušce. Pojem říšské dějiny opisoval zákonodárce krátce pouze jako „dějiny vytváření státu a veřejného práva“. Autor potom probírá základní učebnice a kompendia, jejichž vznik citovaný zákon vyvolal, od učebnice Emila Werunského přes učebnice Alfonse Hubera (2. vydání zpracováno Alfonsem Dopschem), Adolfa Bachmanna a Arnolda Luschina von Ebengreutha a sleduje rozvoj této disciplíny od přelomu století, kdy vycházely práce těchto autorů v nových vydáních a kdy k nim přistoupila česká práce Bohuše Riegra a polská Otto Balzera, o vývoji práva v sudetských zemích od Jana Kaprase a přehledy uherského ústavního a správního vývoje od A. Timona a H. Marczaliho, vydané v němčině. Po druhé světové válce, kdy začala být tato disciplína označována jako ústavní a správní dějiny, jsou to učebnice Otto Stolze *Grundriss der österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte* z roku 1951, kterou Walter vysoce hodnotí, a rozsáhlejší učebnice Ernsta C. Hellblinga *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*

z roku 1956, již Walter — podle mého názoru — zcela právem — vytýká řadu nedostatků, jako zejména přílišné nakupení faktů.

V další samostatné velmi stručné kapitole objasňuje autor územní rozsah svého kompéria a logicky zdůvodňuje, proč se do roku 1918 zabývá vývojem v celé habsburské monarchii, zatímco od roku 1918 věnuje pozornost vývoji na území Rakouské republiky.

Vlastní výklad je rozčleněn do devíti nestejně rozsáhlých kapitol, třetí až jedenácté. Již v tomto členění se projevuje určitá nelogičnost, totiž třetí kapitola sleduje zakládání rakouské monarchie pod Friedrichem III., Maximiliánem I. a Ferdinandem I. (str. 23—47), čtvrtá kapitola se zabývá vývojem od období náboženských protív k vzestupu Rakouska jako velmoci (str. 48—84), přičemž tato kapitola sestává ze dvou částí: z části o teritoriálních změnách a z části o vnitřním vývoji. Teritoriální změny rakouského státního území od Marie Terezie až po Františka II. (I.) jsou však zpracovány v samostatné, velmi stručné kapitole (str. 85—88), zatímco vnitřní vývoj od roku 1740 až do roku 1848 zpracovává autor asi na padesáti stranách v šesté kapitole (str. 89—139). Sedmá kapitola sleduje vývoj od revolučního roku 1848 až do rozpadu monarchie v roce 1918. Je to nejrozsáhlejší část celé práce (str. 140—258), takže těchto sedmdesát roků sleduje autor asi na sto dvaceti stranách, rozčleněných do dvou podkapitol: první, ani ne třístránková, pojednává o územních změnách, druhá věnuje pozornost vnitřnímu vývoji. Žádného dalšího periodizačního mezníku v rámci období let 1848—1918 autor nepoužívá.

Vývoj v první Rakouské republice sleduje Walter v osmé kapitole (str. 259—295), vývoj Rakouska po anšlusu ve velmi stručné deváté kapitole (str. 296—298), zřízení a ústava druhé republiky jsou obsahem desáté, rovněž velmi stručné kapitoly (str. 299 až 301) a poslední, jedenáctou kapitolou tvoří ani ne celá stránka textu o rakouské státní smlouvě z 15. května 1955. Následuje poznámkový aparát, který je však možno považovat téměř za zbytečný, poněvadž je naprosto nedůsledný (např. druhá poznámka se vztahuje až ke straně 35) a obsahuje pouze odkazy na prameny a literaturu. Většina ze 150 poznámek k celé knize odkazuje na edici *Die Österreichische Zentralverwaltung* a na Bernatzika, *Sammlung der österreichischen Verfassungsgesetze*. Připojený seznam pramenů a literatury je vypracován pečlivě (str. 307—316), rovněž tak osobní rejstřík.

Již z tohoto stručného přehledu obsahu je zřejmé, že Waltrova kniha se soustřeďuje především na období let 1740—1918, neboť těmito letům jsou zde věnovány téměř tři pětiny celého textu. Z našeho hlediska je tato skutečnost ovšem sympatická, poněvadž ústavní a správní vývoj v Rakouské republice již nepřitahuje tolik náš zájem, autor však ani v rámci tohoto období nevěnuje všem etapám stejnou pozornost a zaměřuje se zejména na epochu, v níž sám badatelsky pracoval, to znamená na léta 1740—1867. V rámci sedmé kapitoly o vývoji v letech 1848—1918 věnuje totiž Walter problematice revolučního roku 1848/1849, bachovského absolutismu a vývoji v 60. letech až do vyrovnání téměř devadesát stran, prosincová ústava z roku 1867 je vyložena asi na deseti stranách a vývoj od rakousko-uherského dualismu až po rozpad Rakousko-Uherska je sledován již jenom v hrubých rysech na zbývajících asi dvaceti stranách.

Problematiku let 1740—1867 zato ovládá Walter znamenitě, zejména potom, co se týká vývoje ústřední správy. Ten je zde zpracován velmi dobře, stejnou pozornost však nevěnuje autor všem odvětvím veřejné správy a zaměřuje se spíše pouze na její politickomocenskou složku. Tak zde např. není nic o vzniku dvorské studijní komise z roku 1760 a rovněž při výkladu vývoje správy v nižších instancích se projevují určité mezery. Domnívám se zejména, že není možno souhlasit s tvrzením na str. 99, že již v první etapě tereziánských reforem byly podrobeny vrchnostenské úřady přísné kontrole krajských úřadů, o jejichž postátnění v roce 1751 zde ostatně není ani zmínka. Stejně se nedozvíme nic o vzniku gubernií, o josefské reformě krajských úřadů, o funkci státní rady v době předbřeznové, o vzniku rakouského císařství atd.

Souvisí to především se skutečností, že totiž Waltrova kniha je přehledem ústavního vývoje, ale v žádném případě ne již vývoje správního, neboť o vlastní organizaci správy zejména od roku 1848 se z ní nedozvídáme téměř nic. Pro toto období to platí i o správě politické, jejíž vývoj Walter vůbec nesleduje — nemá zde např. naprosto nic o její definitivní organizaci po uzákonění dualismu — o ostatních složkách veřejné správy již vůbec nemluvě. O jejích speciálních odvětvích zde postrádáme jakoukoli zmínku. Waltrova kniha je proto jenom neprávem označována za rakouské ústavní a správní dějiny.

Autor přitom obchází i vznik a existenci důležitých institucí, jejichž zamlčováním je zkreslován charakter celých období. Jestli se např. nezmní o existenci obchodních a živnostenských komor v 50. letech, jestli pomlčí o liberálnímu živnostenském řádu z roku 1859 a o řadě dalších liberálních opatření, která musila činit již Bachova vláda, není divu, že mu vychází charakteristika bachovského absolutismu téměř stejně jako charakteristika předbřeznového absolutistického režimu Metternichova.

Naproti tomu řada jeho poznatků a hodnocení není bez zajímavosti. Za všechny je možno uvést jeho výklad o působení Kübeckové v 50. letech, o vzniku jím inspirované říšské rady a o jeho převažujícím podílu na vytvoření systému, který byl nazýván jako bachovský, a Waltrův rozbor únorové a prosincové ústavy a jeho zjištění o rozhodujícím podílu Hanse von Perthalera na únorové ústavě z roku 1861, považované obecně za dílo Antona Schmerlinga. Dále je třeba vyzvednout autorovo objektivní hodnocení uherské a české politiky, jeho kritický postoj k nedemokratickým volebním řádům, ke společenskému zákonu z roku 1867 apod.

Na závěr nezbývá než opakovat, co ostatně již vyplývá z předchozího textu, že totiž Waltrova kniha není syntézou ústavních a správních dějin. Zabývá se pouze ústavními dějinami a z dějin správy jenom některými jejími složkami, případně některými instancemi. V některých případech se jedná o pouhý popis, který nejde za podstatou věci, sleduje spíše následky a nehledá příčiny. Autor nejde po problémech, nýbrž vypravuje v jediném chronologickém sledu a zejména v období po rakousko-uherském vyrovnání sklouzává někdy na pouhé dějiny jednotlivých vlád. Jeho výklad je vesměs izolován a je bez souvislosti s hospodářským a sociálním vývojem.

Hlavní význam práce spočívá ve zpracování ústavního vývoje v letech 1740–1867, neboť Friedrich Walter zde shrnul nejdůležitější výsledky, k nimž dospěl při vydávaní edice *Die österreichische Zentralverwaltung*, v níž toto období zpracoval. Přes uvedenou disproporci a přes jiné nedostatky musíme proto Waltrova knihu uvítat.

J. Janák

Pierre Chaunu: *La Civilisation de l'Europe des Lumières*. Arthaud, Paris 1971. 668 stran, 239 fotogr. příloh, 8 barev. ilustr., 53 map a grafů.

Bohatě vypravený další svazek edice Velké civilizace přináší tentokrát civilizaci Evropy v době osvícenské z pera Pierra Chaunuho, který již osvědčil své schopnosti plásticky podat evropský vývoj ve svazku věnovaném civilizaci klasické Evropy. Dílo dokonale splňuje cíl edice: odpovídat na otázky, jež klade minulosti přítomnost, přinášet nové postřehy, odhalovat plně neuvědomované souvislosti a přitom být zároveň dilem čtivým a vysoce poutavým. Je pochopitelné, že od autora, známého svými monografiemi z hospodářských dějin, nejvíce zaujmou první kapitoly, věnované hlavním trendům hospodářského, sociálního a politického vývoje. Je třeba zdůraznit, že jde o typické dílo francouzské historické školy a hlavní pozornost je v díle vůbec věnována trendům; jen pro exemplifikaci se objevují zmínky o jednotlivcích, politické dějiny králů a bitev se vytratily téměř docela, zůstaly jen ty osoby a události, které hluboce ovlivnily společenský pohyb (např. porážka Turků u Vídně 1683, působení pruského krále Fridricha II. pro vzestup Pruska).

Kapitola „Prostor osvícenství“ líčí hutně vývoj od „malé Evropy“ kolem r. 1680 k „Evropě velké“ o sto let později. Autor se nepouští do diskuse o tom, kam až kdy Evropa sahala, ale vychází z názoru soudobých filozofů, literátů a cestovatelů a jejich představ o Evropě. Již Voltaire pokládal humanitu za charakteristický znak evropských národů. Srovnávání s Řeckem se stalo častým příměrem. Pro Montesquieua představovala Evropa pokrok, mimo ni se vše jevilo nehybné, barbarské. Je příznačné, že na rozdíl od předchozí epochy cesty filozofů, literátů a umělců se obrátily z jihu k severu, kam se přeneslo ohnisko pokroku. Např. Španělsko se stává předmětem posměchu; Montesquieu hranice Evropy nachází v habsburské monarchii, kde ho zaujala hornouherská báňská města, výstavba silnic k jadranským přístávům, kdežto Benátky ho odpuzovaly svým úpadkem mravů, v jižní Itálii již spatřoval exotickou zemi. Zato nadšení v něm vyvolávala Anglie se svou podnikavostí a názorovou tolerancí.

Velkou událostí této epochy byla reinkorporace Podunají, držení dosud tureckým impériem. Vůbec velká prostorová proměna osvícenské Evropy proběhla především